

A nemzeti irodalom fogalmáról

A nemzeti irodalom fogalmát a nemzeti irodalomtörténetek alakították ki, miközben megállapították azokat az elveket, amelyek az egyes íróknak, illetve műveknek az adott irodalomhoz való tartozását meghatározzák. Ennek során az egyes irodalmak tudósai, egyúttal rendszerint az illető nemzet öntudatos szószólói, saját irodalmuk létét, autonómiáját, önálló fejlődését, különleges specifikumait igyekeztek igazolni. Nem törekedtek ezért a nemzeti irodalom fogalmának általános meghatározására, egyetemes érvényű elvek kialakítására, hanem csupán arra a kérdésre adtak választ: mit tartanak német, amerikai, olasz, lengyel stb. irodalomnak. Ilyenkor a legkézenfekvőbb, a más nemzeti irodalmaktól leginkább megkülönböztető adottságokból indultak ki. Ez többnyire a nyelvi szempont: olasz nemzeti irodalomnak az olasz nyelvű, lengyel nemzeti irodalomnak a lengyel nyelvű irodalmat tekintették; de már az amerikai, a brazil stb. irodalom meghatározásánál a földrajzi adottság, a más terület került előtérbe, hiszen ez különbözteti meg az angol, illetve portugál irodalomtól; sőt van arra is példa, mint az osztrák irodalomé, amikor egy több évszázados politikai különállás tűnt olyan körülménynek, amelynek alapján egy külön nemzeti irodalom keretei megvonhatók. Nem kétséges, hogy mind a nyelvi, mind a földrajzi, mind a politikai (állami) adottságok igen fontosak egy nemzeti irodalom léte szempontjából. A nemzeti irodalom fogalmának általánosabb meghatározására azonban egyik sem alkalmas.

Lássuk először a leggyakrabban alkalmazott nyelvi szempontot. Az irodalomnak nyelvek szerint való felosztása kétséggkívül jogosult, hiszen az azonos nyelv eleve bizonyos összetartozást jelent, és hasonló metrikai, stilisztikai, poétikai eredményekre vezet. Összefoglaló egységként lehet ezért felfogni a latin nyelven írt irodalom történetét a római kortól a XIX. századig, pedig ezt senki sem gondolja a nemzeti irodalmak egyikének. Lehet angol, francia, spanyol nyelvű irodalomról beszélni, de ma már, amikor ezek a nyelvek világnyelvekké, internacionális nyelvekké váltak, semmiképpen sem tekinthetjük a nyelvi egységet egyúttal nemzeti egységnek is. Különösen figyelmeztető ebből a szempontból a gyarmati uralom alól felszabadult nemzetek irodalma, mely sok esetben a volt gyarmatosító nép nyelvén indul fejlődésnek, s ezen a nyelven fejezi ki a nép függetlenségi, nemzeti aspirációit. Az ilyen irodalmi alkotásokat nem lehet az angol vagy francia nemzeti irodalom részeként tekinteni a nyelv pusztán azonossága alapján. De ha egyszerűen azonosítanánk a nyelvi és a nemzeti szempontot, akkor a nemzeti irodalom fogalmának nem is lenne semmi értelme, pusztán tautológiát fejezne ki.

A földrajzi, területi szempontot még kevésbé tarthatjuk döntő kritériumnak. Az Egyesült Államok irodalma csupán azért, hogy más kontinensen

fejlődött, mint az anyaország angol irodalma, még nem vált volna önálló, erős nemzeti irodalomná. Hiszen ez esetben a világ ahány helyén, szigetén angol nyelvű irodalmi alkotások születnek, ott mindenütt új angol nyelvű nemzeti irodalmaknak kellene létrejönniök. Másrészt a földrajzi elv alapján az amerikai és a kanadai angol irodalom egyetlen nemzeti irodalmat alkotna, hiszen ugyanazon a kontinensen vannak, területileg érintkeznek, nyelvük is azonos. Hogy a politikai különállás, egység, az önálló állam nem feltétele egy nemzeti irodalom létének, az szinte nem is szorul bizonyításra. Hiszen az olasz és német nemzeti irodalom már kialakult ezeknek az országoknak a politikai széttagoltsága idején is; a lengyel nemzeti irodalom akkor is virágzott, amikor az ország szétszakítva különböző nagyhatalmak elnyomása alatt sínylődött, legjobb írói pedig emigrációban éltek; a szlovák nemzeti irodalom is kialakult már olyan időben, amikor a szlovákok a magyar állam nemzetiségi elnyomása alatt voltak, és semmiféle politikai autonómiával sem rendelkeztek.

Valamely nemzeti irodalom tehát nem nyelvi, földrajzi-területi vagy politikai-állami tényezők mechanikus függvénye. A megoldáshoz akkor jutunk közelebb, ha a nemzeti irodalmakat sajátos és bonyolult történeti képződményeknek, az egyes irodalmak fejlődésében egy igen fejlett fázisnak tekintjük. Nem helyes arra az álláspontra helyezkedni, hogy valamely irodalom egyúttal eleve nemzeti irodalom. Nyilvánvaló, hogy az első spanyol, orosz stb. nyelvű irodalmi szöveg keletkezése óta van spanyol, orosz stb. irodalom, de aligha állítható, hogy e legősibb nyomok, nyelvemlékek immár egy spanyol vagy orosz nemzeti irodalom létezéséről tanúskodnának. Ugyanígy az amerikai irodalom történetét is jogosult az első amerikai földön írt angol írásokkal kezdeni, de amerikai nemzeti irodalomról e korai koloniális korszakra vonatkozóan még nem lehet beszélni. Hiszen az ilyen kezdeti jelenségek folytatás nélkül is maradhattak volna, s csak a történelem sajátos alakulásának, az illető népek nemzeté fejlődésének köszönhető, hogy ma azokat egy-egy hatalmas nemzeti irodalom legősibb nyomainak, csiráinak, előzményeinek tekinthetjük.

Nemzeti irodalmakról a középkornak azokban a századaiban sem beszélhetünk, amikor már igen fejlett és gazdag anyanyelvű irodalmak virágoztak Európa-szerte. A *lingua vulgaris* győzelme az egyetemes latin felett ugyanis csak a reneszánsz korában következett be, sőt egy, a nyelvjárások fölé emelkedő egységes nemzeti irodalmi nyelv is többnyire csak a reneszánsz idején szorította háttérbe a különböző nyelvjárási irodalmakat. A középkorban az anyanyelvű irodalmaknak alig volt még belső egységük, alapvetőek a regionális különbségek, igen erős volt még mindenütt a lokális izoláció, ami a társadalom feudális széttagoltságából eleve következett. Az irodalmat átható eszmék is vagy internacionálisak, mint a kereszténység és a lovagi eszmevilág, vagy pedig merőben individuálisak, a személyi függés társadalmi rendszerének, az egyéni heroizmus lovagi kultuszának függvényeként. A nemzeti eszmék ilyen körülmények között még alig törhettek utat, az esetleges nemzeti szólamok inkább csak valamely dinasztikus állampatriotizmust fejeznek ki; az irodalmat még nem hatja át egy nemzeti közösség öntudata.

A középkorban ugyanis nem alakultak még ki igazi nemzeti társadalmak. Ezek nem képzelhetők el fejlett városi kultúra, művelt, gazdag és jogait érvényesítő, öntudatos polgárság, illetve az országot sokoldalúan behálózó, a társadalmat ezernyi szállal összekapcsoló gazdasági kötelékek, nemzeti

gazdasági piac nélkül. A középkorban mindez még csak formálódóban volt, gyümölcssei a reneszánsz korában értek be, s ezért a reneszánsz a nemzeti társadalmak kialakulásának, megszilárdulásának az ideje — legalábbis a nyugat-európai országokban. A legtöbb esetben a fejlett városi gazdaság megléte, a kapitalizmus kialakulása, a polgárság érdeke teszi elengedhetlenné az ország egyesítését, a regionális különállások megszüntetését, egységes hivatalos nemzeti nyelv használatát. Az egyre jobban koncentrálnódó vagy az egységet kiharcolni törekvő nemzeti társadalom körében születnek meg a nemzeti eszmék, egységes nemzeti kulturális intézmények, akadémiák, társaságok.

Az ilyen fejlett társadalomban fejlődhet csak ki a nemzetet átfogó irodalmi élet, külön nemzeti irodalmi tudat, az a belső kohézió, amely nélkül nemzeti irodalom nem képzelhető el. Ahhoz, hogy nemzeti irodalomról mint önálló rendszerről, organizmusról beszélhessünk, nélkülözhetetlen a közös tradíciók ápolása, az irodalom eszközeinek tökéletesítésére, formai fejlesztésére irányuló tudatos törekvés, valamint az irodalmi szempontú kritika és ennek eredményeként valamely értékrend kialakítása. Mindezek kifejlődésére pedig széteső, belső összetartó erőket és öntudatot nélkülöző társadalmakban nincs lehetőség. A nemzeti irodalom létrejöttének, megerősödésének feltételeit ezért csak az újkori nemzeti társadalmak teremtik meg és tudják biztosítani.

A nemzeti társadalmak a legtöbb európai nemzet esetében valamely nép organikus fejlődésének eredményeképpen alakultak ki. A gyarmatokon azonban az anyaországnak alárendelt lakosság közösségei fejlődtek idővel önálló nemzeti társadalmakká, megteremtve saját független nemzetgazdaságukat és kultúrájukat, kialakítva egy új nemzeti öntudatot. Sőt olykor valamely nép egy részének hosszú ideig tartó külön politikai-történeti fejlődése vezetett el egy az illető nép többségétől elkülönülő nemzeti társadalom kialakulásához, amint az Ausztria esetében történt.

Valamely nyelvű irodalomnak, vagy valamely regionális irodalomnak önálló nemzeti irodalomná való fejlődése mindig hosszú és komplex folyamat eredménye, s pontos dátumokhoz nem köthető. A fordulópont, a nemzeti irodalmak ébredése — mint említettem — a reneszánsz kora, s az az irodalom fejlődött a leghamarább nemzeti irodalomná, ahol a reneszánsz kultúra is elsőnek bontakozott ki: az olasz. Akik a nemzeti irodalom fogalmát mechanikusan az anyanyelvű irodaloméval azonosítják, azok számára ez a kijelentés különösnek hat, hiszen az izlandi, az ír, a walesi és az angol nyelvű irodalmak története csaknem fél évezreddel korábban kezdődik, s az *Encyclopédie de la Pléiade* nagy irodalomtörténete nem is habozik ezeket nyilvánítani az első európai nemzeti irodalmaknak. Sőt, mivel az olasz nyelvű irodalom viszonylag későn, csak a XIII. században indul meg, az olasz irodalom elkésett megindulásáról is szoktak beszélni. Mégis, a középkori gyors városi, polgári fejlődés eredményeképpen — a súlyos politikai széttagoltság ellenére is — Itáliában indult meg a legrohamosabban egy nemzeti társadalom kialakulása, ha később ennek fejlődése jó időre vissza is esett. Ennek a polgári és nemzeti előretörésnek a sodrában formálódott nemzeti irodalomná az olasz már a XIV. században: Dante, Petrarca, Boccaccio diadalra juttatták a *lingua vulgaris*t és ezen belül a toszkán nyelvjárást mint nemzeti irodalmi nyelvet, többé meg nem szakadó nemzeti hagyományt teremtettek, egész Itália számára írtak, s az olasz irodalom Petrarcától Machiavelliig a nemzeti eszmék és törekvések erőteljes szószólója lett.

A reneszánsz időszakában valamennyi nyugat-európai nemzetnél kialakult és erőteljes fejlődésnek indult a nemzeti irodalom, sőt közülük a spanyol, a francia és az angol messze előbbre is tört, mint a nemzeti fejlődés útján átmenetileg megrekedő olasz. Közép- és Kelet-Európában viszont a nemzeti irodalom történeti szakasza csak a XVIII. század második felében kezdődik. Pedig a reneszánsz korában a lengyel, a horvát, a magyar stb. irodalmakban is erős nemzeti törekvések jelentkeztek, kialakulóban volt az egységes irodalmi nyelv, és erőteljes kezdeményezések indultak annak tudatos kiművelésére. Polgári jellegű nemzeti társadalmak Európának ebben a részében azonban csak később fejlődtek ki, s ennek következtében a nemzeti irodalomnak sem lehetett meg korábban az éltető bázisa. A XVII—XVIII. század viszonylag gazdag magyar irodalmára például rendkívül jellemző a regionális, felekezeti izoláltság, az egységes irodalmi élet, a kritika hiánya, s még jelentős pozíciókkal rendelkezett a latin nyelv is az irodalomban. Egységes nyelvű, szellemű, bizonyos központokhoz igazodó irodalommá a magyar — más kelet-európai népekéhez hasonlóan — csak a XVIII. század végén formálódott. Hasonlóképpen a XVIII—XIX. században fejlődtek önálló nemzeti irodalmakká egyes koloniális irodalmak Észak- és Dél-Amerikában. Sőt a nemzeti irodalmak kialakulásának a folyamata századunkban is tart: számos elmaradt vagy fejlődésében visszavetett nép irodalma csak az utóbbi évtizedekben fejlődött nemzeti irodalommá, a nemzeti társadalom kialakulásával párhuzamosan. Ez vagy a gyarmati elnyomás alóli felszabadulás után történt, miként a Szovjetunióban, a szocialista forradalom győzelmét követő időszakban; vagy pedig még a felszabadulás előtt, mint Indiában és annyi más esetben, amikor már a nemzeti irodalom is tevékeny részese volt a függetlenségi küzdelmeknek.

A különböző időben, eltérő módon, más és más előzmények alapján nemzetivé fejlődő irodalmak léte tehát minden esetben elválaszthatatlan egy nemzeti társadalom kialakulásától. Kevés megszorítással a tétel fordítva is érvényes: ahol modern nemzeti társadalom létrejön, ott önálló nemzeti irodalom is kifejlődik. Kivételt az olyan speciális poliglott nemzetek képeznek, mint Svájc, amelyben nincs egységes, uralkodó, nemzeti nyelv, melynek léte pedig egy nemzeti irodalom szempontjából elengedhetetlen. Így noha van svájci nemzeti társadalom, és ennek van gazdag német, francia, olasz, rétoromán irodalma, svájci nemzeti irodalomról, a számos közös vonás ellenére, aligha jogos beszélni.

A nemzeti irodalom kérdésének a társadalmi fejlődés tükrében való szemlélete alapján érthető meg olyan irodalmaknak a problémája, mint a provanszál vagy a katalán. Mindkettőnek külön nyelve van, ennek ellenére a virágzó középkori provanszál és katalán irodalom a reneszánsz korában, a francia és spanyol nemzet létrejöttének periódusában elsorvadt, miután nem alakult ki azoktól elkülönülő provanszál, illetve katalán nemzeti társadalom. A XIX. században, a nemzeti mozgalmak virágkorában mindkettő újra fejlődésnek indult, s nagy írókat is adott a világnak, a nemzeti irodalommá fejlődés útját mégsem tudták végigjárni, miután ennek létfeltétele, a külön nemzeti gazdasági egység alapján létrejövő nemzeti társadalom továbbra is hiányzott.

A történeti és szociológiai megközelítéssel deríthetünk fényt arra a bizonyult jelenségre is, melyet az egyes irodalmak „nemzeti jelleg”-ének neveznek. A nemzeti jelleg az irodalom nemzeti specifikumainak a rendszere, az egy-egy nemzet művészetét a többitől megkülönböztető jelenségek összessége.

A romantika korában az irodalom, de ugyanígy az egész kultúra nemzeti sajátosságait szerették valamilyen örök nemzeti géniusszal, változatlan, örök nemzeti lélekkel magyarázni. Az ilyen romantikus-misztikus, nacionalista nézetek ideje már lejárt, de hogy minden nemzeti irodalomnak vannak az őt más irodalmaktól megkülönböztető jellegzetességei, amelyek nem szorítkoznak csupán a nyelv kérdésére, azt nem lehet tagadni. Ezek az izlésbeli, tematikai, élményvilágbeli, érületi stb. specifikumok azonban az idők folyamán változnak, átalakulnak, módosulnak, noha folytonosságuk megmarad, s igen hosszú ideig tartalmaznak bizonyos állandó elemeket is. Az irodalmak megkülönböztető nemzeti jellegzetességeit földrajzi, éghajlati, etnikai, nyelvi, történeti, társadalmi mozzanatok együttes hatása alakítja ki. E tényezők szerepe, jelentősége azonban nem egyenlő mértékű és intenzitású a nemzeti kultúrák, irodalmak jellegzetességeinek az alakításában. A táji adottságok fontossága például a civilizáció és a technika fejlődésével, az embernek a természettől való eltávolodásával párhuzamosan csökken; ugyanazok a földrajzi, természeti körülmények pedig egyszerre több szomszédos nemzet irodalmára is azonos hatást gyakorolnak, az így kialakult vonások ezért kevésbé egyediek. A jóval jelentősebb etnikai és nyelvi tényezők viszont a történelem folyamán igen nagy mértékben átalakulnak, keverednek, elágaznak, összeolvadnak. Jó példának kínálkozik a magyar irodalom esete. A finn-ugor eredetű, történelme hajnalán törökös nomád kultúrájú magyar nép a keresztény feudális Európa rendjébe beépülve, annak ellenére, hogy megtartotta etnikumát és nyelvét, ősi nyelv- és néprokonaitól teljesen különböző karakterű irodalmat hozott létre, annak következtében, hogy a társadalmi fejlődésnek egészen más útját futotta végig, mint amazok. Az irodalmak nemzeti jellegében, nemzeti sajátosságában ezért legfőképpen az illető nemzet történelmének sajátos útja tükröződik, ez alakítja megkülönböztető vonásokat. Mert vannak ugyanazon nyelvet beszélő, vannak hasonló földrajzi, természeti viszonyok között élő nemzetek, de teljesen azonos társadalmi struktúrájú, s egyazon történelmet végigjárt nemzetek nincsenek.

Mindezek után az alábbiakban próbálnám meg nem definiálni, hanem csak körülírni, mit is értek nemzeti irodalommal. A nemzeti irodalom valamely fejlett nemzeti társadalom igényeit kielégítő, s e társadalom életét, viszonyait tükröző irodalom, tekintet nélkül arra, hogy az illető nemzeti társadalom önálló államot alkot-e, független-e, politikai tekintetben egységes-e vagy megszott-e. A nemzeti irodalomnak egységes, a nyelvjárásokon felülemelkedő nyelve van, ami azonban nem zárja ki, hogy ugyanazon a nyelven más nemzeti irodalmak is kibontakozzanak. Földrajzi, etnikai körülményeknek, de főként az illető nemzeti társadalom sajátos fejlődési útjának az eredményeként a nemzeti irodalomnak speciális — más irodalmaktól megkülönböztető — vonásai alakulnak ki, felismerhető nemzeti jellege van. A nemzeti irodalom sajátos organizmus, melynek az irodalom általános fejlődésétől bizonyos fókig eltérő egyedi mozgástörvényei, saját tradíciói vannak, s amely külön irodalmi tudatot és belső értékrendet is kialakít. A nemzeti irodalom bonyolult és hosszú történeti fejlődés eredménye; egy nyelvileg vagy regionálisan elkülönülő irodalom fejlettségének magas fokát, történetének érett fázisát jelenti. Vagyis nem mechanikus-praktikus, osztályozó, rendszerező szempont, s nem is csupán elméleti fogalom, hanem történeti kategória is.

Ha a nemzeti irodalom fogalmát történeti módon és a társadalom fejlődésének nagy jelentőséget tulajdonítva próbáljuk meghatározni, akkor ebből

további következtetések is adódnak az irodalmak történetére vonatkozóan. A nemzeti irodalomtörténeteknek az a gyakori eljárása, hogy csupán az illető nyelven írt műveket veszik számításba, vagy pedig, hogy az adott államterületen élt írók munkásságának összefoglalására törekszenek, egyaránt elhibázott és túlhaladott. Ha egy nemzeti irodalom hátterében mindig egy nemzeti társadalom áll, akkor a nemzeti irodalom története csak e társadalom irodalmi produktumának a története lehet. S ezt az elvet visszamenőleg, a nemzeti társadalom és nemzeti irodalom végleges kialakulása előtti időre is célszerű alkalmazni. Ha nem a nyelvi szempontot tekintjük a nemzeti irodalomtörténetírás alapjának, akkor az egyes nemzetek középkori irodalmának a történetét lehetetlen úgy megírni, hogy abban ne kapjanak helyet az illető társadalom latin nyelvű alkotásai. A nemzeti irodalom formálódásában ugyanis a latin nyelvű művek gyakran semmivel sem kisebb szerepet tölthettek be, mint az anyanyelvűek. Mert igaz ugyan, hogy a kezdetben botladozó anyanyelvű írásbeliség fejlődik idővel olyan színvonalra, hogy egy nemzeti irodalom nyersanyagává, egyedüli kifejezőeszközzé válhat, de másrészt a nemzeti eszmék, a nemzeti öntudat első jelentkezései gyakran az illető ország latin nyelvű irodalmában tűnnek föl legkorábban. A középkorban és részben a reneszánsz korban — sőt Kelet-Európában még a barokk egész periódusában is — latin nyelvű és anyanyelvű irodalom együttesen elégítették ki a társadalom szükségleteit, s fejezték ki annak igényeit. A nemzeti irodalom történetének keretei szempontjából pedig ezt kell döntőnek tekintenünk. Az olasz irodalom kezdeteit illetően ezért nem fogadható el az a hagyományos tézis, hogy az olasz irodalom története csak a XIII. században kezdődött, amikor a legelső anyanyelvű irodalmi alkotások megjelentek. A Karoling-birodalom romjain kialakuló új civilizációk, a majdani francia, olasz stb. nemzeti kultúrák előzményei ugyanis egyidőben indultak fejlődésnek a X—XI. században. Csak hogy Itáliában a latin tradíció fokozott jelenléte következtében az alakulóban levő olasz társadalom még a XI—XII. században is latin nyelven fejezte ki magát irodalmilag, nem pedig a beszélt nyelven. Ugyanígy a magyar irodalom történetét sem lehet az 1200 körül keletkezett, legkorábbi ránk maradt nyelvemlékkel kezdeni, minthogy a XI—XII. században egymás után keletkeztek már latin nyelven legendák, himnuszok a magyar szent királyokról, illetve történeti művek a magyarok tetteiről. Ezek a latin írások az uralkodóház, illetve a korai magyar feudális társadalom és egyház igényeit elégítették ki, szerepük, jelentőségük az egyetemes középkori latin irodalomban elenyésző, a magyar irodalom kialakulása szempontjából viszont annál fontosabb. Még akkor is, ha egy részüket nem is magyar származású egyháziak írták, hanem a magyar királyok által behívott külföldiek, de természetesen mindenben megbízójuk, a dinasztia, a magyar állam érdekeit követve. Mindez még távolról sem magyar nemzeti irodalom, beletartozik azonban annak történetébe mint genezisének elengedhetetlen tényezője.

A nemzeti irodalmak kialakulásának, előzményeinek a vizsgálatában nem lehet helye a nemzeti szűkkeblűségnek, valamely „nemzeti tulajdon” iránti nacionalista elfogultságnak. Hiszen igen gyakori, hogy egyes írók munkássága több nemzeti irodalom fejlődése szempontjából is számottevő. Kelet-Európában, ahol a nemzetiségi viszonyok igen bonyolultak, nem ritkák a két különböző nemzeti nyelven egyaránt alkotó írók sem. Az pedig különösen gyakori, hogy latin nyelvű művek olyan soknemzetiségű társadalom számára készülnek, melyek idővel külön nemzeti társadalmakká, majd államokká hulltak szét.

Több ilyen közös latin írója van a magyar és horvát irodalomnak, s munkásságukat sem az egyik, sem a másik irodalomnak a történetéből nem lehet kirekeszteni, mivel mindkettő fejlődésében organikus szerepük van. Hasonló összefonódások azonban még a legújabb korban, a nemzeti irodalmak teljes kifejlődése idején is adódnak. Franz Kafka például végső fokon osztrák író, de egy német irodalomtörténetből sem maradhat ki, sőt — noha nyilván nem része a cseh nemzeti irodalomnak — bajos volna elképzelni olyan komoly cseh irodalomtörténetet, amely teljes hallgatással mellőzné Kafka s általában a prágai német írók munkásságát.

Míg tehát nyelvek szerint határozottan el lehet egymástól választani különböző irodalmakat, a nemzeti szempont következetes alkalmazása éles határokat nem tesz lehetővé. Mivel a nemzeti irodalmat egy a társadalom bizonyos fejlett fokán megjelenő, történetileg alakuló organizmusként igyekeztünk meghatározni, az élet bonyolultsága, a nemzetek és társadalmak történetének összefonódottsága miatt a határvonalak gyakran elmosódnak. A nemzeti irodalom problémájának tudományos vizsgálatához ezért veszélyes dolog nemzeti egyoldalúság alapján közeledni; a nemzeti irodalmak történetét csak minden nemzeti elfogultság és apologetika nélkül lehet jól megírni. A nemzeti irodalom egy történetileg kialakuló és változó rendszer, valamely irodalom saját külön élete, nem pedig leltár, melybe írókat, irodalmi alkotásokat a kicsinyes nacionalizmus szempontjai szerint besorolunk, vagy abból kirekesztünk.

A nemzeti irodalomnak az irodalmi fejlődés egyik történeti fázisaként való felfogása egyúttal azt a következtetést is szükségessé teszi, hogy a nemzeti irodalom, miként nem volt mindig, úgy nem is marad mindig az irodalom legfontosabb életformája. Az irodalmak nemzeti jellegű fejlődése a XIX. században tetőződött, amikor a nacionalizmus és a romantika szinte legfőbb követelménnyé tette az irodalomban a nemzeti elv érvényesítését. Bár — mint láttuk — új nemzeti irodalmak kialakulása még azóta is tart, s még jelenleg is nemzetileg különülnek el egymástól az egyes irodalmak, a nemzeti irodalmi keretek bizonyos fellazulásának lehetünk már a tanúi. Az egyes irodalmak elszigeteltsége egyre csökken, nemcsak a nagy, de a kis irodalmak kiemelkedő alkotásai is hamar utat találnak a világirodalomba. A fordítások rohamos növekedése, az újabb technikai eszközök a nemzeti irodalmak kölcsönhatásait rendkívül meggyorsítják. Különösen megfigyelhető ez olyan helyeken, ahol több nemzet egyetlen társadalomban egyesül, mint például a Szovjetunióban, ahol a különböző nemzeti irodalmakban a nemzeti jelleg, nemzeti vonások mellett egyre szaporodnak az őket összekapcsoló internacionális sajtóságok. A fejlődés további útját természetesen nem tudjuk pontosan előre megjelölni, nem lehet kétséges azonban, hogy a nemzeti irodalom korából az internacionális, általános irodalom korszaka felé haladunk.